

»Slå på ham, at han kan død som en hund«

Drukkenskab og vold blandt almuen på Tåsinge i 1700-tallet

Af Peter Henningsen

I løbet af det 18. årh. blev den danske regering mere og mere opmærksom på de mange smugkroer og den megen drukkenskab, som herskede blandt almuen. Gennem de mange retstvister ved birketingene ang. vold og overlast udøvet under påvirkning af øl og brændevin, fik man øjnene op for det store misbrug af disse drikke.

Nu var indtagelsen af øl og brændevin blandt almuen ikke noget nyt fænomen, og det var sandsynligvis heller ikke voksende. Begrundelsen for den skærpede holdning til disse rusmidler skal findes i to andre forhold. For det første søgte man fra statsmagtens side igennem hele 1700-tallet at gøre landbruget mere rentabelt samt at opdrage og lære bønderne, hvorledes arbejdet kunne effektiviseres. Det var således ingen nyhed, at bønderne ofte forfaldt til druk og svir, ofte på hove, og derfor gik arbejdet kun langsomt. Det forsøgte man nu at ændre på. For det andet stræbte man også efter at lære almuen bedre manerer og mere gudsfrygt, og hermed passede drukenskaben dårligt. Man skal dog ikke længere tilbage end til midten af 1600-tallet for at finde vidnedsbyrd om, at det blandt adelen ansås for fint, i drikkelag, at være i stand til at drikke hinanden under bordet. Men tiderne skifter som bekendt, og det var nu ikke længere *comme il faut* at hengive sig til umådeholdent drikkeri.

Som et resultat af denne ændrede holdning til drukpenskab hos overklassen, søgte

man nu at ændre almuens holdning på samme måde. Dette gjordes igennem forordninger, som forbød ulovligt krohold, brændevinsbrænden, udskænkning af øl og brændevin på de privilegerede kroer til bønder o.s.v. Men at det var svært at komme fylderiet til livs, vidner den omstændighed om, at forordningerne måtte gentages – og skærpes gang på gang. I forordningen af 21. januar 1735 om markeders holdelse hedder det således, at byfogeden under embeds fortabelse skal tilse,

»at ingen sterk drik skienkes til nogen bonde efter solens nedgang, under straf for den skienkende 1ste gang af 1 mk, 2den gang 2 mk, 3die gang 4 mk, og 4de gang at forbydes øl- og brændeviinssalg meer at holde. I øvrigt maae bønderne, naar de enten paa markeds eller andre dage indfinde sig i kiøbstæderne, vel blive der om natten, men dog maa ingen imidlertid udtappe sterk drik til dem under forbemeldte bøders straf...«

Det var således meget restriktive bestemmelser ang. almuens drikkeri, som blev udstedt. Men man mente, at det var til bøndernes eget bedste, at man tog så skrappe forholdsregler. At det kunne gå hårdt til, når almuen indfandt sig i drikkelag, vidner da også mange sager i datidens tingbøger om.

Nu er det ikke altid, at det nævnes, at drukpenskab har været en af årsagerne til

stridighederne, men det fremgår dog ofte mellem linierne. Af og til nævnes det dog, hvilket følgende eksempel fra Tåsinge Birketings tingbog vidner om:

Omkring kyndelmisse i 1729 sad en del bymænd fra Troense og drak øl og brændevin hos Hans Smed og dennes hustru Catharina sammesteds. Lidt ud på aftenen opstod der nogen uenighed mellem mændene og smedekonen, da hun efter sigende udtalte nogle nedsættende ord om deres hustruer. Det ville de gæve Troense-borgere åbenbart ikke finde sig i, og da de sikkert var godt påvirket af alkoholen, sprang de alle som en (og de var syv) på hende og trakterede hende grueligt med hug og slag: »Nogle sad skrævs over hende, nogle holdt ved armene, nogle ved benene, nogle holdt hendes klæder op og slog hende på sit bare legeme med et tykt tavl eller tampert af hamp, og holdt ved så længe, til hun lå død og besvimet under dem, og kunne ikke mere sige, hvad de gjorde ved hende, for hendes sans var hende betaget af ve og smerte...«. Desuden kaldte de hende for en canalje, en hore og en rufferske. Hans Smed, som just ikke har hørt til de dristigste, havde under al ståhejen benyttet sig af harens våben og var sprunget ud af et vindue!

Som om denne hårde medfart ikke var straf nok, begyndte mændene derpå at rasere hele huset. De slog ruderne ud, rev linnedet i stykker, »klæder, lagen, bøger etc. ituslået, krus, flasker og kar etc. udsmidt på gaden, al hendes viktualie, brød, kød, flæsk, gryn etc...«.

Efter denne dåd brød mændene op og efterlod den sønderslåede kvinde på gulvet. De gik derpå til Christen Troensegaard Lund's hus, hvor de drak videre, mens spillemanden Rasmus Larsen, som de havde vækket, trakterede fiolen for dem. Senere brød de op og begærede, at Rasmus Larsen »skulle gå med på gaden og

spille for dem, som og skete, på hvilken måde de da således alle gik med til Otte Troensegaards, hvor fornævnte mænd efter vidnets (spillemanden Rasmus Larsen) spil dansede noget, drak øl og brændevin, og så derfra gik de tillige op ad gaden med spil for dem, indtil de kom til Hans Smeds hus, hvor vidnet blev tilholdt at stå, og da så vidnet, at mændene kastede med sne og sutter, som lå på vejen, ind igennem Hans Smeds vinduer, som da var i stykker...«.

I mellemtiden havde Catharina fået slæbt sig hen til ladefogeden Jacob Stærs hus, hvor hun blev lagt i seng. Her aborterede hun et 14-16 uger gammelt foster »så stort som en pølsemave eller en svinemave«, og hun følte sig så sløj, at hun fik sendt bud efter sognepræsten Niels Lucoppidan for at få det sidste sakramente samt efter bartskæreren Augustus Liberoth i Svendborg. Til den sidste klagede hun »at være ilde slået og allermest over hendes hemmelighed, hvilket udi vores nærværelse af barberen blev efterset, og befandtes da hendes hemmelighed opsvulmet af stød og ligesom sparket med fødder, og barberen sagde, da han havde nøje efterset skaden med sine hænder, at hendes isben (skamben) var brækket. Så befandtes og på hendes legeme fra knæene af og op på lænderne indtil midjen slået fuld af sortblå, lange blodvabler, henved en temmelig finger bred, og mere end kvarter lange over kors den ene hos den anden, og videre blottede hun sig ikke for os, det jeg så, men hun beklagede sig desuden af sting i brystet af stød...«.

Nogen tid efter denne hændelse indgår Hans Smed et forlig med overfaldsmændene Niels Nielsen, Christen Troensegaard Lund, dennes broder Otte Christensen Troensegaard, Christen Jensen Thurøe, Jens Christensen Thurøe (sandsynligvis en søn), Laurs Andersen Skibbygger og Hans Thommesen, alle fra Troense. Forliget gik

Der var naturligvis også i det 18. århundrede karle, der brugte deres løn til druk og svir. Men der var andre, der fik lagt penge til side. Tegning af P. Cramer: To svirende bønder, 1785. (Foto fra Det kgl. Bibliotek, M.P. 23, pl. 39).

ud på, at de hver skal betale Hans Smed 6 rdlr. i erstatning. Men Hans Smed har åbenbart fortrudt forliget, for i juni måned samme år indstævner han voldsmændene på birketinget for at få dem dømt. Det lykkedes ham dog ikke at få omstødt forliget, skønt det var affattet på slet papir, d.v.s. ustemplet papir.

At det kunne gå meget hårdt til, når bønderne fik for meget brændevin, vidner også andre episoder om. I 1719 blev korporal for landsoldaterne Jacob Stær (den senere ladefoged på Valdemars Slot) således anklaget for, at han i en brændevinsrus »voldeligen skal have overfaldet Knud Laursen af Bierreby udi hans eget hus med hug og slag og ham ilde medhandlet. I lige måde Peder Smed i Lundby, som han har søgt og forfulgt med sin dragne kårde med videre...«. Denne sidste havde Jacob Stær med sin kårde i hånden og med hårde ord beordret til at skaffe mere brændevin, og da han ikke var i stand til det, satte Stær kården mod Peder Smeds hals og truede ham med mange trussels- og skældsord. Smeden så dog sit snit til at undslippe ind i Peder Michelsens hus, hvor han gemte sig på loftet: »Imidlertid hørte han, at Jacob Stær søgte efter ham overalt (i) huset, og derhos sagde: »kan jeg finde ham, skal jeg stikke ham ihjel«. Heldigvis for Peder Smed fandt han ham ikke.

I det hele taget var landsoldaterne nok de værste at møde i beruset tilstand, eftersom de ofte var i besiddelse af dødelige våben. I pinsen 1721 gik således en flok landsoldater amok i Troense, stærkt påvirket af øl og brændevin, hvor de slog om sig med deres kårder uden skelen til, hvem de ramte. Ladefogeden Jørgen Lund blev uden varsel slået for panden, så han faldt til jorden. Derpå tilføjede to landsoldater ham med deres kårder adskillige hug i hans hoved og på hænderne, så han blev både brun og blå i hovedet. Det gik også ud over

den sagesløse Peder Skrædder og hans hustru, da de kom spadserende en fredelig pinsetur ned ad Troense gade. Uden nogen anledning blev skrædderen overfaldet og slået med den flade ende af en kårde i hovedet, så han styrtede til jorden. Derefter fik han et slag med en kølle, og en anden soldat huggede ham med sin kårde over hovedet nogle dødelige hug. Konen fik samme tur. Til sidst hørte den stakkels skrædder i sin afmagt, en af angriberne råbe: »Hold op, han tåler nu ikke mere, han er ret nu død«. Derpå forlod soldaterne det mishandlede ægtepar!

Men blodtørsten var ikke stillet dermed. Nu kastede de sig i stedet over forrideren Niels Kusk fra slottet, som, skønt han intet sagde eller gjorde og intet havde at forsvare sig med, stiltiende blev overfaldet af flokken. Soldaterne »huggede ham adskillige slemme hug udi hans hoved«, og selv efter at han var faldet til jorden, fortsatte de. Han kom dog på benene igen og søgte tilflugt i Mogens Murmesters hus, hvor han smak døren i lås. Soldaterne løb imidlertid efter ham, slog døren ind og overfaldt ham endnu engang med hug og slag. Den stakkels forrider råbte om pardon, men lige meget hjalp det. Da han troede, at hans sidste time var kommet, hørte han en af angriberne råbe »hug ham ihjel, den hund!«, »slå på ham, at han kan død som en hund!«. Herpå forlod de ham og gik bort.

På samme måde gik det adskillige andre sagesløse Troense-borgere, indtil nogle tjenere fra slottet, bevæbnet med flintebøsser, sammen med nogle karle, udstyret med kæppe, fik drevet soldaterne ind i skoven, hvor de blev pacificeret.

I 1730 var den gal igen, da Hans David- sen i Gesinge var blevet overfaldet af landsoldat Hans Pedersen. Hans Pedersen blev stævnet på tinge, ang. »den hårde omgang landsoldaten Hans Pedersen har brugt

imod Hans Davidsen i Gesinge, idet han sidstleden søndag d. 25. juni på Gesinge gade uden føje har overfaldet ham med hug og slag og skældsord og derved ham tilredt med blå og blodige sår...«. Hans Pedersen, som var blevet puttet i slottes arrest for denne forseelse, bad om nåde i retten, »siden han havde været beskænket, da denne vold imellem dem passerede«.

I 1747 gik det ud over bonden Christen Piil i Nyby, da han var i færd med at nedgrave et pestdødt kreatur på marken ud for Ventepose mølle. Her blev han overfaldet af feldberederen Hans Peter fra Svendborg, som havde været til marked i Rudkøbing, og sammen med nogle andre håndværkere fra Svendborg var sejlet ind ved Tåsinge for at gå i land. Hans Peter begærede, at Christen Piil skulle køre ham i sin vogn for at hente de andre tørskoede i land. Bonden nægtede det begærede, hvorpå Hans Peter slog »ham i næse og mund, at blodet flød efter...«. Christen Piil forsøgte derpå at undslippe, men den beskænkede feldbereder forfulgte ham med hug og slag hen til vognen. »Bonden Christen Piil bad for sig, at han måtte være uslået, og uden at værge sig måtte retirere sig bort fra feldberederen og undfly op i skoven...«.

Ved birketinget opnåedes der senere et forlig mellem parterne: Hans Peter Feldbereder må betale Christen Piil 4 rdlr. i erstatning samt sagens omkostninger, og desuden må han love ikke igen at »drikke sig drukken«!

I 1750 stævnedes kammerherre Niels Juul den åbenbart notoriske fyldebøtte, rokke-drejer Niels Segudsen p.g.a. »den misforståelse, som opkom imellem ham og hans hustru sidstleden marked udi Svendborg (som) rejste sig af et deres søn på 12 år, som ikke kunne forrette faderens befaling i at hente ham et træ til rokkebrug og da han ikke dette kunne, gav han ham nogle ørefigen, hvilket hans hustru blev øm over og

løb imellem, hvor udover han i denne sin hastighed slog hans hustru med en kæp over armen...«.

På tinge beder Segudsen om nåde hos kammerherren, »da han ikke har levet i noget ondt levned med hans hustru forhen, så forsikrede han efter denne dag at leve skikkelig og som en ægtemand bør sin hustru, ligesom han og vil efter denne dag, så længe han måtte bo på Tåsinge (love) ikke at drikke brændevin, siden samme har været årsag til hans fattige tilstand og det levned, han har ført hidtil«! Hans hustru erklærer på sin side, at »hun endnu med kærlighed vil overbære, når som helst hendes mand efter nu ved løfte her for retten vil leve med hende sindigere og kristeligere end hidtil. Thi ellers bekender hun rent ud for retten, at hun ikke tør være længere hos ham«!

I april måned to år senere er den dog gal med rokkedrejeren igen, da han efter nogle stridigheder med Peder Jørgensen, overfalder denne med en kniv i hans eget hjem. Peder Jørgensen får dog afværget overfaldet, og sammen med sin tjenestekarl smider han Niels Segudsen på porten. I sin vrede forsøger Segudsen da på at overfalde færgekarlen Hans Pedersen med en sten, han har i hånden. Hans Pedersen truer ham dog med at slå igen, og Niels Segudsen forføjer sig fra stedet med ordene: »I er tyve og skælme alle sammen«.

I det hele taget har Niels Juul ikke set med milde øjne på bøndernes drikkeri. I 1753 stævner han således Margrethe Pedersdatter i Troense, ang. »hendes ublu og ugudelige fylder og drukskenskab, som en klage fra hendes mand til høje herskabet derom af 23. jan. sidst nærmere bevidner«.

Drukshenskab og fylder er også en medvirkende årsag til, at Rasmus Færgemand i Vemmenæs i 1735 mister fæstet på sin færgegård, da han »i fuldskab, og, når han er drukken, nægter folk befordring«.

Pedersen i Bjerreby fortæller ligeledes, »at han mange gange har set Rasmus Madsen har været overflødig fuld«.

I talrige tilfælde, som kan findes i tingbøgerne, viser det sig, at bønderne har været under kraftig påvirkning af de stærke drikke, og de gentagne forordninger mod krohold og drikkeri jævnt igennem det 18. årh. viser da også, at det var et hverdagsfænomen. Med tiden lykkedes det dog at mindske drikkeriet og de mange voldsomme slagsmål noget, men dette skyldes næppe de mange forordninger, så meget som den ændrede mentalitet hos den bedre stillede del af almuen, som begyndte at slå igennem i tiden efter de store landbo-reformer.

En af årsagerne til den megen drikkeri har sandsynligvis været den verden og det mentale univers, hvori almuen levede: Det var en verden præget af usikkerhed og pludselige omskiftelser, der med ét kunne vende lykken og bringe én til tiggerstaven. Lad mig derfor slutte af med at citere et vers om lykkens ustadighed, som præsten til Landet og Bregninge menigheder, Niels Lucoppidan, forfattede engang i første halvdel af det 18. årh.:

*»Kand vi berømme os lit af lykkens gunst,
det er dog drømme, en liden faver dunst,
thi det har ikke en fast og stadig grund,
Gud kand tilskikke i hast en bitter stund,
skaalen vi drikke, har bæreme dog paa bund«.*

Kilder:

De nævnte sager i denne artikel kan alle findes i Tåsinge birketings tingbøger (justitsprotokoller) i Landsarkivet i Odense.

Sagen om Hans Smeds kone findes under følgende datoer: 23/6, 7/7, 21/7, 22/7 samt 23/7 1729.

Sagen med korporal Jacob Stær: 11/5, 25/5 og 8/6 1719.

Sagen med landsoldaterne i Troense: 26/6 og 27/6 1721.

Sagen med Hans Davidsen: 6/7, 13/7 og 31/8 1730.

Hans Peter Feldbereder: 30/11 1747 og 25/1 1748.

Niels Segudsen: 8/10 1750 og 20/4 1752.

Margrethe Pedersdatter: 1/2 og 8/3 1753.

Rasmus Madsen Færgemand: 2/6, 16/6, 7/7, 14/7, 21/7 1735 samt 13/9 og 22/11 1736, og 9/5 1737.

Niels Lucoppidan: Om lykkens ustadighed. Trykt i »Samling udaf smukke og udvalde vers og miscellanea nationen til ære og sproget til ziir befordrede, Bd. V, s. 118-121. Udgivet af J. Wieland og trykt i Kbh. 1725-26.